

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

9

1912

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ. Τ.Κ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΔΟΞΑΡΑ

Ἐκ τῶν γραφέντων τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου περὶ τοῦ Πελοποννησίου ζωγράφου Παναγιώτου Δοξαρά¹, ἐργασθέντος κυρίως ἐν Ἐπτάνησιν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας δεκάδας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, εἶνε γνωστὸν, ὅτι οὗτος μεταξὺ ἄλλων ἐζωγράφησε καὶ εἰκόνα ἐν μικρῷ ἐπὶ χαλκοῦ τοῦ γενναίου ἐκ τῆς γερμανικῆς Θυριγγίας στρατηγοῦ τῶν Βενετῶν, τοῦ κόμιστος τοῦ σώσαντος τῇ 21 Ἰουλίου 1716 τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων, στρατηγοῦντος τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ, πολιορκουμένην Κέρκυραν Ἰωάννου Μαθίου von der Schulenburg, αὐτοῦ ἐκείνου, οὗ κακότεχνος ἀνδριάς ἐστήθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ τῆς βενετικῆς πολιτείας ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Κερκύρας. Κατεῖχε δὲ τὴν ζωγραφίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Μουστοξύδης, ὅστις λέγει περὶ αὐτῆς, τάδε: «Ζωγραφία τις, ἡ ὁποία εἶναι ἡμέτερον κτῆμα παριστώσα μινυθικῶς² τὴν εἰκόνα τοῦ Σχυλεμ-»
»βουργίου, τεχνηέντως ἐπὶ χαλκοῦ εἰργασμένην δι' ἐλαιομιγῶν
»χρωμάτων, τὸν ἀνεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἄριστον ζωγράφον.
»Εἰκονίζεται δὲ ὁ πολεμικὸς μέχρι στέρνων, περιβεβλημένος
»πορφυρᾶν χλαμύδα καὶ τεθωρακισμένος. Ὅπισθεν δὲ τοῦ χαλ-
»κοῦ ἀναγινώσκεται Ἐκτύπωμα Ἰωάννου Μαθίου Κόμιστος
»Σκελεμπουργίου τῆς Γαλινοιάτης τῶν Ἑνετῶν Ἀριστο-
»κρατίας καὶ Ἡπειρον Στρατάρχου καὶ ὑπερασπιστοῦ Κερ-
»κύρας, παρὰ Παναγιώτου Δοξαρά Ἰππέως Λακεδαιμονίου.

1 Ἑλληνομνημόνωνος σ. 17 κ. ἐ.— Ἠρδλ. Ν. Κατραμῆ Ἱστορικαὶ ἀνακρίσεις ἐπὶ τῆς πατρίδος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου. Ἐν Ζακύνθῳ 1854 σ. 44 κ. ἐ.— Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 424 κ. ἐ.— Σπυρ. II. Λάμπρου Παναγιώτου Δοξαρά Περὶ ζωγραφικῆς χειρογράφου τοῦ Δ' Ἰ. Κ. νῦν τὸ πρῶτον μετὰ πρόλογον ἐκδιδόμενον. Ἐν Ἀθήναις 1871.

2 Ἴδε περὶ τῆς λέξεως ταύτης κατωτέρω ἐν τοῖς Συμμίκτησις.

»αρκε' Μαΐου ιε'. Καὶ ἴσως ὁ Παναγιώτης εἰργάσατο τὴν
 »εἰκόνα ταύτην συντεταγμένος ὢν ὑπὸ τὸν περικλεέστατον ἐκεί-
 »νον στρατάρχην, ὑπερασπιζόμενον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν τὸ
 »προπύργιον τοῦτο τοῦ χριστεπωνύμου λαοῦ, ἢ μᾶλλον ξένος
 »ὢν παρ' αὐτῷ καὶ οἰκείος. Τοῦτο δὲ εἰκάζομεν ἐκ τινος μαρ-
 »τυρικοῦ τῷ ὁποίῳ αὐτὸς ὁ Σχυλεμβούργιος ἔδωκεν ὕστερον εἰς
 »τὸν υἱὸν τοῦ Παναγιώτου, ἐνθα λέγει καὶ περὶ τοῦ πατρὸς,
 »ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι καὶ αἱ ἄλλαι αὐτοῦ ἀγαθοεργίαι τὸν παρεκί-
 »νησαν νὰ σκεπάσῃ διὰ τῆς προστασίας του καὶ τοῦτον καὶ τὴν
 »οἰκογένειάν του ἅμα ὑπεκφυγόντος τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν, καὶ
 »ὅτι ἔκτοτε εὗρεν αὐτὸν ἐκ πείρας ἄνδρα τελείας χρηστότητος,
 »ὥσπερ κόσμον εἰς τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ἀρετὰς προσκεκτημένον
 »τὴν τέχνην τοῦ ζωγραφεῖν, διὸ καὶ προὔξενησεν εἰς αὐτὸν διὰ
 »τῆς μεριτείας του εἰδικὰς παρὰ τῆς πολιτείας ἀνταμοιβάς»¹.

Καὶ τὸ μὲν μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου μαρτυ-
 ρικὸν, περὶ οὗ σημειώνει, ὅτι «ἐδόθη ἐν Βενετίᾳ τῇ 15 Αὐγού-
 στου 1738» δὲν καταλέγεται μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα
 ἐκδοθέντων ἐγγράφων², οὐδὲ γινώσκω ποῦ ἀπόκειται. Ἄλλ' ἡ
 ζωγραφία τοῦ Schulenburg σώζεται εὐτυχῶς μέχρι τῆς σήμε-
 ρον, ἀποκειμένη ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς
 καὶ ἔθνολογικῆς ἐταιρείας, εἰς ἣν ἔχει δωρηθῆ παρὰ τοῦ μακα-
 ρίτου Μάρκου Ρενιέρη, κτησαμένου αὐτὴν πιθανῶς παρὰ τοῦ
 υἱοῦ τοῦ Μουστοξύδου Μιχαήλ, παρ' ἧ εὕρισκατο μέχρι τοῦ λά-
 χιστον τοῦ 1871³. Ἐκδίδοντες δ' ἐνταῦθα ἀπότυπον τῆς ζω-
 γραφίας ταύτης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ ἐν Ἀθήναις φωτογρά-
 φου Lester, ἐν καὶ μόνον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ὀπι-
 σθεν τῆς εἰκόνας κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ εἶνε νῦν ποῦ καὶ ποῦ
 ἐφθαρμένη ἕνεκεν ὀξειδώσεως τοῦ χαλκοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἐκδόσει τῆς καλλιτεχνικωτάτης πράγματι ταύ-

1 Ἑλληνομνημῶνος σ. 18 κ. ε.

2 Ἐθ' ἀν. σ. 425 κ. ε.

3 Παναγιώτου Δοξάρᾳ περὶ ζωγραφίας σ. 16'

Συμπληρωματικαὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ ζωγράφου Παναγιώτου Δοξαρά 267

τῆς ζωγραφίας τοῦ Δοξαρά εἵκαιρον κρίνω νὰ σημειώσω, ὅτι
προσεχῶς ἐλπίζω νὰ θυνῆθαι νὰ παράσχω εἰδήσεις καὶ περὶ

Ζωγραφία τοῦ κόμισιτος Ἰωάννου von Schulenburg
ὑπὸ Παναγιώτου Δοξαρά.

ἄλλων τινῶν ἔργων τοῦ Δοξαρά ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου
μνημονευομένων.

Καὶ δὴ πλὴν τῆς εἰκόνας τοῦ Schulenburg ὁ Δοξαράς
ἔγραψε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Βενετοῦ ἀρχιστρατήγου Φραγκί-
σκου Γριμάνη. Ὁ βιογράφος τοῦ ζωγράφου Λεόντιος Ἱερομόνα-

χος ὁ Πελοποννήσιος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ ἐξοχώτατος ἀθρόντης Φραγκίσκος Γριμάνης, ὄντας καπετῶν Γκενεράλες ἠθέλησε γὰρ τοῦ ζωγραφίσουν τὴν εἰκόνα του, καθὼς τὸ κάμνον οἱ μεγάλοι ἀθρόνται· καὶ δὲν ἠμπόρεσεν ἀπὸ τὴν Βενετῶν καὶ ἔως ὅταν τὸν Μωρέαν γὰρ εὔρη καλῆτερον διδάσκαλον ἀπὸ τὴν βιογραφίαν ταύτην, ἐρωτᾷ ἐν ὑποσημειώσει «Μήπως σώζεται μέχρι τοῦ νῦν εἰς τὸ ἐν Βενετῶν μεγαλοπρεπὲς Γριμάνειον παλάτιον, ἐνθα φυλάττονται πλεῖστα καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα;» Καὶ ὅτε μὲν ἐδημοσίευσεν τῷ 1871 τὴν περὶ Παναγιώτου Δοξαρά οὐδὲν πλέον τι ἠδυνήθη γὰρ προσθέσω περὶ τῆς εἰκόνης ταύτης εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου λεχθέντα², εὐελπιστῶ δ' ὅμως νῦν, ὅτι θὰ κατορθώσω τοῦτο μετ' οὐ πολὺ.

Ὅμοίως δὲ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν Ζάκυνθον οἰκῇ τῶν Μελιστηνῶν εὐρίσκοντο ζωγραφίαι τοῦ Δοξαρά, «περὶ ὧν δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος γὰρ δώσωμεν πληροφορίας», καθ' ἃ ἔγραφεν ὁ Μουστοξύδης³, καὶ περὶ ὧν ἐπ' ἴσης ἐπιφυλάσσομαι γὰρ ἐκθέσω τὰ δέοντα ἐπ' ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

Τέλος προσθέτω ἐνταῦθά τινα περὶ τῶν κωδίκων τοῦ Παναγιώτου Δοξαρά. Εἶνε δὲ οὗτοι τρεῖς, ὁ περιέχων τὴν Περὶ ζωγραφίας ἀνέκδοτον πρωτότυπον αὐτοῦ πραγματεῖαν, ἣν ἐξέδωκε τῷ 1871, καὶ οἱ δύο κώδικες, ὁ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν καὶ ὁ Μαρκιανὸς Cl. IV. cod. L, οἱ περιέχοντες τὴν ὑπὸ τοῦ Δοξαρά μετάφρασιν τῶν περὶ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης συγγραμμάτων τοῦ Λεονάρδου da Vinci καὶ τοῦ Λέοντος Βαπτιστοῦ Ἀλβέρτου καὶ τῆς περὶ τοιχογραφίας πραγματείας τοῦ Ἀνδρέου Πότζο. Καὶ τὸν μὲν Μαρκιανὸν κώδικα περιγράφει ἐν τῇ Ἑλληνομνήμονι⁴ ὁ Μουστοξύδης, ὅστις, προσθετέον καὶ τοῦτο, καὶ ἀλλαχοῦ ἐν συγγραφῇ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδό-

1 Ἑλληνομνήμωνος σ. 25.

2 Παναγιώτου Δοξαρά Περὶ ζωγραφίας σ. 18.

3 Ἑλληνομνήμωνος σ. 20. Ἠρῆλ. Παναγιώτου Δοξαρά Περὶ ζωγραφίας σ. 18.

4 Ἑλληνομνήμωνος σ. 22 κ. ε.

θείση, ποιείται λόγον¹. Τὸν δὲ ἀθηναϊκὸν κώδικα περιέγραφα πρῶτος ἐγὼ διὰ μακρῶν² εἰκοσι καὶ ἑν ἔτη πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σακκελίωνος συνταχθέντος καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης· φέρει δὲ σήμερον τὸν ἀριθμὸν 1285³. Ὁ δὲ αὐτόγραφος κώδιξ τῆς πρωτοτύπου Περὶ ζωγραφίας πραγματείας τοῦ Δοξαρά, ὅστις, ὅτ' ἐξέδωκα ἐξ αὐτοῦ τῷ 1871 τὸ ἀνέκδοτον ἐκεῖνο, πόνημα, εὐρίσκατο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς⁴, ἐδωρήθη κατόπιν ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὴν Ἱστορικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐταιρείαν, παρ' ἧ καὶ ἀποκαίεται, φέρων τὸν ἀριθμὸν κώδικος 6⁵. Περὶ τῶν τριῶν τούτων κωδίκων εἶχον ἀνέκαθεν ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἔχουσι πάντες τὴν αὐτὴν γραφὴν καὶ εἶνε αὐτόγραφοι τοῦ Δοξαρά⁶. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τοῦ ἐμοῦ ἰσχυρισμοῦ παραθέτω τρία πανομοιότυπα, ἀνά ἑν ἐξ ἐκάστου τῶν κωδίκων. Τούτων τὸ μὲν ἐνταῦθα ἐν τῇ σελ. 270 δημοσιευόμενον εἶνε ἀπίκασμα μέρους τοῦ φ. 12^α τοῦ ἐν τῇ Ἱστορικῇ ἐταιρείᾳ κώδικος, οἱ δὲ παρένθετοι πίνακες Α' καὶ Β' πρῆστάνουσιν ἀνά μίαν σελίδα τῶν κωδίκων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν καὶ τῆς Μαρκιανῆς, ὧν ἑκατέρω περιέχει καὶ μίαν τῶν ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Λεονάρδου ἀντιγεγραμμένων ὑπὸ τοῦ Δοξαρά εἰκόνων.

Οἱ δύο κώδικες τῆς ὑπὸ τοῦ Δοξαρά μεταφράσεως τῶν περὶ τῆς ζωγραφικῆς ἔργων τοῦ Λεονάρδου da Vinci καὶ τοῦ Ἀλδέρτου κοσμοῦνται ὑπὸ δεκάδων ὄλων ὑδατογραφημάτων (aquarelles) τοῦ Δοξαρά, δεικνυόντων τὴν εὐτεχνίαν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα εἶνε ἀντίγραφα ἐκ τῶν πρωτοτύπων, ἐλιγώτερον παρέχουσιν ἐνδιαφέρον. Ἄλλως ἔχουσι τὰ κατὰ τὸ τε-

1 *Andr. Mustoxydes Documenti onorifici della famiglia dei conti Zancarol. Ἐν Βενετίᾳ. 1877 σ. 24.*

2 Παναγιώτου Δοξαρά περὶ ζωγραφίας σ. κβ' κ. ε'.

3 Σακκελίωνος Κατάλογος σ. 231.

4 Παναγιώτου Δοξαρά περὶ ζωγραφίας σ. λδ'.

5 Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Γ' σ. 256 κ. ε'.

6 Παναγιώτου Δοξαρά Περὶ ζωγραφίας σ. κβ'.

λευταίον τῶν σχεδιογράφημάτων τῶν κοσμοῦντων τὴν ἀθηναϊκὸν κώδικα, ὅπερ παριστάνει τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐντὸς φεγγίου ταινιστολιστοῦ καὶ κεκοσμημένου ὑπ' ἀγγέλων εἰς

ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΣ

ἴμοσι τῷ ἐπιμίλειαν μὲ τῷ θυφερώ-
τῷ, εἰς ἀπαλότητα. Τὸ ὁποῖον φαίνεται
εἰς τῷ μορφῷ τῆς αἰτίας Βαρβάραις, εἰς
τῷ αἰτίαν Μαρίαν Φορμόβαν εἰς τῷ Βε-
μετίαν, ἀμφὶ τῆς βαπτίσης τῶν μποροτα-
ρδίων, ἢ ὁποῖα εἶμαι πηρημένη διὰ πρᾶ-
γμα πολύπρον. Καὶ κατὰ ἀλήθειαν χαίρει.

Πανομοίωτον τοῦ ἐν τῇ Ἱστορικῇ ἐταιρείᾳ κώδικος τοῦ Δοξαρά.

τὰς σχηματιζομένας τέσσαρας γωνίας. Τῆς εἰκόνης ταύτης, ἣτις εἶνε πρωτότυπον ἔργον τοῦ Δοξαρά, σκόπιμον ἔκριναι τὴν ἐνταῦθα ἐν πανομοιοτύπῳ ἐκ φωτογραφίας ἔκδοσιν χάριν δείγματος τῆς τέχνης τοῦ Πελοποννησίου ζωγράφου. Βλέπει δ' αὐτὴν ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ παρενθέντι Πίνακι Γ'.

1 Περιγράφων ἐν σ. λβ' τοῦ προλόγου τῆς ἡμῆς ἐκδόσεως τῆς πραγματικῆς τοῦ Παναγιώτου Δοξαρά *Περὶ ζωγραφίας* τὸ σχεδιογράφημα ταῦτο ἔγραψα ἐντὸς κέλου δόξης, ἐννοῶν τὸ λατινικὸν *nimbus*, τὸ γαλλικὸν *autéole*, ἢν λέξιν ἄλλοι ἄλλως μετέφρασαν παρ' ἡμῖν, αἱ δὲ πλεῖστοι δόξαν ἢ στέφανον δόξης. Ἄλλ' ἢ βοζαντικῆ λέξις εἶνε φεγγίον, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς πραγματικῆς τινὸς σωζομένης ἐν τῷ κώδικι 261 τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Διονυσίου ἐχοῦσης ὡδε· «Τοῦ διακόμου κυροῦ Θεοδώρου θεωρήματα εἰς τὰ φεγγία τῶν ἁγίων εἶσι δὴ ποτε περὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ζωγραφουῦνται κυκλασίδως». Ἡ πραγματικὴ αὕτη τελευτᾷ ὡδε· οὕτω περὶ κέλου ὅς ταῖς τῶν ἁγίων κορυφαῖς πρᾶ-
τίθεται ὡς ἡμῖν ἔρικτον καὶ ἐνὶ τοσοῦτοις κήρυξίσι (Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἐτά-
λογος Τόμ. Α' σ. 327). Τρεῖς δ' ἀναγράφονται ἀργυρᾷ φεγγία ἁγίων εἰκόνων καὶ ἐν ἀχρονίστῳ ἀγιορειτικῷ ἐγγράφῳ ἀποκειμένοι ἐν τῇ μονῇ Ἁγίου Παντελεήμονος (Florinské Acta, praesertim Graeca, Rossici in monte Athos monasterii. Ἐν Κιέβῳ. 1873 σ. 50 κ. ε.).

ΠΑΝΟΜΟΙΟΥΤΥΠΟΝ

*της εν φ. 2^α τοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν ἐκ' ἀρ. 1285 κώδικος
τοῦ Παναγιώτου Δοξαρά εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ.*

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΓΑΙΡΕΙΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΔΟΞΑΡΑ
Μ ΠΑΡΙΣΤΑΝΟΥΣΑ ΤΟΝ ΚΟΜΙΤΑ SCHULENBURG

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006